

MEZIGENERAČNÍ VAZBY A VZÁJEMNÁ VÝPOMOC NA ČESKÉM VENKOVĚ¹⁰⁰

INTERGENERATIONAL BONDS AND RECIPROCAL AID IN RURAL AREAS

Gabriela Pavlíková

Abstrakt:

Současný vývoj společnosti ve všech oblastech lidského života podléhá neustálým a velice rychlým změnám. Každý člověk je po celý svůj život součástí určité skupiny, komunity a společnosti. V případě potřeby tak není odkázán pouze na pomoc rodiny a příbuzných, která je nejčastější, ale může využít i systému sociálních služeb, které poskytuje stát. Cílem příspěvku je ukázat, zda se oproti minulosti projevily změny v mezigeneračním soužití obyvatel českého venkova a do jaké míry funguje vzájemná výpomoc.

Klíčová slova:

mezigenerační vazby, soužití, rodina, mladá generace, senioři, vzájemná výpomoc.

Abstract:

Current development of society and all areas of human life undergo constant and very rapid changes. Every human is a part of some group, community and society all of his life. If he is in need it is not only the family and relatives, who can help him. He can also use the help of the system of social services provided by the state. The goal of this contribution is to find out, whether the relationships between generations in rural areas have changed and to what extent does the reciprocal aid between generations work.

Key words:

intergenerational bonds, living together/relationships, family, young generation, seniors, reciprocal aid.

ÚVOD

Lidský život se odvíjí ve věkově heterogenním sociálním prostředí, takže věková struktura společnosti představuje jakýsi předobraz životní dráhy každého jedince: každý začíná jako dítě a končí jako stařec. Na nejobecnější úrovni vyjadřuje pravidelný, typický, normální sled hlavních etap v životě člověka pojem životního cyklu. Východiskem jeho konstrukce jsou v podstatě kategorie sociálního věku a věkových norem, jejichž časové uspořádání vede k obrazu „sociálních“ hodin.¹⁰¹

Současný vývoj společnosti ve všech oblastech lidského života podléhá neustálým a velice rychlým změnám. Každý člověk je po celý svůj život součástí určité skupiny, komunity a společnosti. V případě potřeby tak není odkázán pouze na pomoc rodiny a příbuzných, která je nejčastější, ale může využít i systému sociální služeb, které poskytuje stát.

---

¹⁰⁰ Publikováno In: Majerová, V. a kol.: Český venkov 2004, Život mladých a starých lidí, ČZU v Praze, Praha 2005, ISBN 80-213-1281-5

¹⁰¹ Alan J.: Etapy života očima sociologie, Panorama, Praha 1989, str. 62, 157

CÍL A METODY

Cílem příspěvku je ukázat, zda se oproti minulosti projevily změny v mezigeneračním soužití obyvatel českého venkova a do jaké míry funguje vzájemná výpomoc.

Prezentovaná zjištění uvedená v tomto příspěvku vycházejí z analýzy dat, která Sociologická laboratoř získala na základě dotazníkové šetření provedeného v květnu r. 2004. Výzkum byl realizován ve spolupráci s agenturou STEM ve venkovských obcích do 2 000 obyvatel. Hlavními sledovanými okruhy byly kvalita života na venkově a mezigenerační výpomoc. Názory a postoje na tato témata jsme zjišťovali u dvou cílových skupin obyvatel českého venkova – mladých lidí a seniorů.¹⁰² Výsledný soubor byl tvořen 1 518 odpověďmi respondentů.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Ochota mladých lidí pomáhat seniorům

Ochota pomáhat nejen svým blízkým, přátelům a známým, ale i ostatním lidem v okolí vychází z povahy člověka. Celkové citové vnímání je dotvářeno v průběhu dětství a dospívání v první řadě rodinou (jejími uznávanými hodnotami a zvyklostmi) a dále také ostatními institucemi, se kterými se jedinec setkává (např. škola, církev, atd.). Již z historie, s ohledem na styl života obyvatel na venkově, se zde ve velké míře setkáváme se soužitím více generací v jednom domě. Vzájemná pomoc jednotlivým členům rodiny v různých oblastech života je proto velmi častá.

Tato konstatování o úzkých rodinných vazbách potvrdili i zástupci mladé generace, když uvedli, že většina z nich bydlí spolu s rodiči, svými nebo partnerovými. Jejich prarodiče žijí nejčastěji v té samé obci jako oslovený respondent (v jiné místní části, ve stejném domě, jinde ve stejném sídle), nebo v jiné obci v tomtéž okrese.

Více než polovina mladých (61,4 %), z našeho souboru respondentů, osobám ve starším věku, které mají v rodině nebo ve svém okolí pomoc neposkytuje. Zbývajících 38,6 % (tj. pouze 289 respondentů z celkem 751) podle potřeby staršímu prarodiči, nebo sousedovi vypomůže. Analýza dále ukázala, že stejnou měrou se snaží pomáhat jak mladí muži (51,9 %), tak i mladé ženy (48,1 %). Žádná míra závislosti nebyla zjištěna ani u faktoru věku dotázaných – ani ten nemá žádný vliv na poskytování pomoci.¹⁰³ V obou věkových kategoriích je téměř shodný počet těch, kteří pomáhají – 52,2 % respondentů je ve věku 25 a více let a 47,8 % 18 až 24 let. Podíl vypomáhajících mladých lidí v každé cílové skupině dokumentuje následující tabulka.

Tabulka č. 1: Podíl vypomáhajících mladých lidí v každé cílové skupině

Cílová skupina	Podíl respondentů v cílových skupinách		Z toho podíl vypomáhajících respondentů v %
	Počet respondentů	Vyjádření v %	
Svobodný - studující	147	19,6	39,5
Svobodný - zaměstnaný	256	34,1	39,1
Svobodný - nezaměstnaný	42	5,6	40,5
S dítětem u rodičů	163	21,7	41,7
S dítětem odděleně	142	18,9	31,7
Celkem	751	100,0	38,5

Z uvedených údajů v tabulce (procentní podíly vypomáhajících mladých lidí) je patrné, že zařazení respondenta do určité cílové skupiny nepředstavuje faktor, který má vliv na diferenciaci při poskytování pomoci.

¹⁰² Jednalo se o mladé lidi ve věku 18 – 29 let, a o seniory od 60 do 74 let.

¹⁰³ V rámci realizovaného výzkumu byli osloveni mladí lidé na venkově ve věkovém rozmezí 18 až 29 let. Pro větší přehlednost je tento věkový interval zpracován do dvou věkových kategorií: 18 – 24 let a 25 a více let.

Jak senioři pomáhají mladým

Lidé všech věkových skupin jsou nuceni řešit určitým způsobem své konkrétní problémy, svá přání a požadavky. Společenství, založené na rodinných vazbách a tradicích, kde funguje vzájemná výpomoc daleko lépe a efektivně dokáže vyřešit většinu vzniklých situací. Nejen senioři potřebují s některými věcmi v běžném, každodenním životě pomoci. Oni sami mohou mladým lidem pomoci, vzhledem ke svým dosavadním životním zkušenostem, nejen dobrou radou, hlídáním dětí či dokonce peněžní výpomocí.

Mezi zástupci mladé generace z našeho souboru respondentů převažují s 46,7 % ti, kteří jsou odkázáni sami na sebe nebo své rodiče, a jejich prarodiče (popř. příbuzní ve starším věku) jim žádným způsobem nepomáhají. Ostatních 43,7 % dotázaných se s určitou mírou pomoci od seniorů setkává. Z nich nejvíce je těch (17,9 %), kterým dědečkové a babičky pomoc nabízejí sami.¹⁰⁴ Rozborem jsme dále zjistili, že jestliže se jedná o výpomoc opětovanou, pak se daleko více snaží senioři mladým respondentům pomáhat (30,3 % dotázaným sami senioři výpomoc nabízejí, 17,8 % jen když je to nezbytné a 15,0 % když je o to požádají).¹⁰⁵

Je také zřejmé, že kromě ochoty seniorů pomáhat je do jisté míry ovlivňují i jejich možnosti a všeobecně zažitě společenské stereotypy. Nejméně pomáhají mladým, svobodným, kteří nemají zaměstnání (28,5 % kladných odpovědí).¹⁰⁶ Dále svobodným studujícím (38,6 %), zaměstnaným bez partnera (38,5 %) a dotázaným ve věku od 18 do 24 let (38,9 % kladných odpovědí). Tato skutečnost souvisí se současnou životní rolí, kterou zastávají a s tím spojenými osobními potřebami. Velmi mladí lidé bez závazků by se z pohledu seniorů měli snažit většinu běžných životních situací vyřešit sami a nebo se s prosbou o pomoc obracet bezprostředně na své rodiče. Naopak nejvíce, s ohledem na každodenní náročnost, a to jak finanční tak časovou, se prarodiče snaží vypomáhat mladým rodinám s dětmi – 53,9 % kladných odpovědí respondentů¹⁰⁷, kteří žijí s partnerem a dítětem (dětmi) u rodičů a více než polovina (50,3 %) u dotázaných, jejichž vlastní rodina (s dětmi) žije odděleně.

Jak mladí lidé vnímají výpomoc poskytovanou seniory

Poskytování pomoci druhým není nikdy pouze jednostranný úkon. Jedná se vždy o dvoustranný vztah v poloze poskytovatel – příjemce. Pro správné fungování tohoto vztahu je velmi důležitá vzájemná zpětná vazba. Zajímavé výsledky v tomto pohledu přineslo i vyhodnocení názorů a postojů mladých obyvatel venkova k této otázce. Rozložení jednotlivých názorů prezentuje níže uvedený graf.

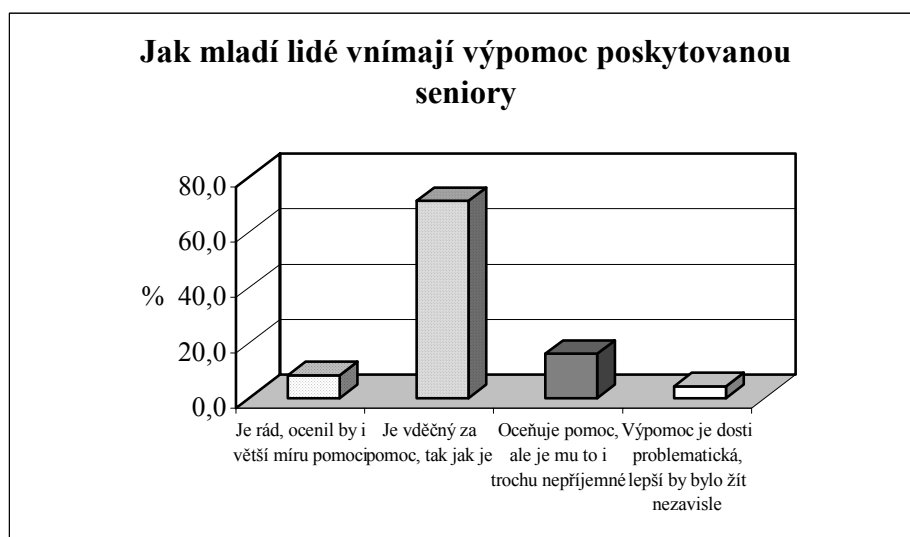
¹⁰⁴ Druhé pořadí zaujímali se 14,8 % dotázaní, kterým senioři vypomohou, jen když je to opravdu nezbytné. A pro 11,0 % mladých lidí není pomoc ze strany blízkých seniorů samozřejmá, a když ji potřebují musí o ní požádat.

¹⁰⁵ V případě respondentů, kteří prarodičům nepomáhají je situace následující: 12,9 % jim vypomůže když je to nezbytné, 9,9 % ji samo nabízí a 8,3 % čeká až je o pomoc požádají.

¹⁰⁶ Součet procentních podílů v kladných odpovědích – ano, sami pomoc nabízejí; ano, když je o pomoc požádají; ano, když je to nezbytné.

¹⁰⁷ Viz poznámka výše.

Graf č. 1: Jak mladí lidé vnímají výpomoc poskytovanou seniory – v %

Stejně, jako celkový soubor respondentů hodnotí tuto problematiku zástupci obou pohlaví a mladí spadající do cílové skupiny vymezené označením - mladá rodina s dítětem, žijící odděleně. Žádné odchylky v názorech jsme nezaznamenali ani ve spojitosti s tím, zda mladá generace tuto výpomoc seniorům opětuje, či nikoliv.

Určité rozdíly oproti celkovým názorům (viz graf č. 1) jsme zaznamenali, jestliže jsme při analýze zohlednili ještě kritérium věku a zařazení respondenta do cílové skupiny.

Větší míru vděčnosti za tuto pomoc projevují dotázaní, kterým je 25 a více let. Tuto možnost uvedly tři čtvrtiny všech respondentů, kteří na tuto otázku odpověděli (u zástupců věkové kategorie 18 až 24 let to bylo pouze 65,9 %).

Nejvíce oceňují dosavadní rozsah poskytované pomoci právě mladé rodiny s dětmi, které žijí u rodičů (77,3 % dotázaných).

Také více než polovina svobodných – studujících (60,7 %) je sice v současné době spokojena s projevovanou mírou pomoci, ale přesto dalších 16,1 % si zároveň myslí, že by mohli senioři vypomáhat ještě více než doposud.

Předpokládáme, že respondenti bez partnera - zaměstnaní, mají dostatek finančních zdrojů a malé životní náklady. Proto je logické, že oproti ostatním cílovým skupinám jen velmi málo z nich - 4,2 % by i přes tuto skutečnost chtělo, aby se prarodiče angažovali ve větší míře.

Mezi odpověďmi svobodných – nezaměstnaných je, s ohledem na jejich složitou životní situaci spojenou se ztrátou zaměstnání, patrný nárůst spíše negativního hodnocení. Jednak je větší podíl těch, kterým je pomoc ze strany seniorů nepříjemná (25,0 % oslovených), 8,3 % dokonce hodnotí tuto péči jako problematickou a chtěli by žít nezávisle.

Kdo se má starat o seniory?

V případě, že nastane období, kdy senior již všechnu potřebnou činnost, s ohledem na svůj věk a zdravotní stav, nezastane a nezvládne sám, je nutné mu pomoci. Pomoc může přicházet z více stran – může být prováděna rodinnými příslušníky a příbuznými, dále státem, obcí a v současnosti i nestátními neziskovými organizacemi. Vše závisí na povaze a rozsahu požadované pomoci. Velmi důležité je také, jak senior (příjemce pomoci) k poskytované pomoci přistupuje, jak ji vnímá (zda je ochoten si přiznat, že již výpomoc potřebuje, zda nevyžaduje, aby se o něj starali pouze blízcí příbuzní a ostatní formy pomoci odmítá).

Dotázaní z našeho souboru obyvatel venkova v postproduktivním věku ve svých názorech upřednostňují péči (výpomoc) poskytovanou rodinou (vlastními dětmi). Z jednotlivých forem konkrétně nejvíce osobní pomoc v domácnosti (53,4 % respondentů

spíše ano, 15,4 % určitě ano). K ostatním způsobům péče dětí o rodiče v podobě společného bydlení, spojeného s plnou starostí o ně, zajištěné a placené péče doma a finančního příspěvku dětí na péči vyjádřili negativní stanovisko.

Obdobně se k této problematice staví zástupci obou pohlaví a všech věkových kategorií. Rozdílné hodnocení této oblasti najdeme u seniorů, kteří jsou v jednotlivých cílových skupinách. Jejich hodnocení (odpovědi) do značné míry vychází z jejich současné životní situace. Hlavní úlohu zde sehrává ta skutečnost, zda respondent žije odděleně v samostatném rodinném domě nebo bytě či nikoliv. Osoby, které žijí oddělně, ať už sami nebo s partnerem, by nejvíce ocenily osobní pomoc svých dětí v domácnosti (48,2 % respondentů, kteří žijí sami a odděleně uvedlo spíše ano a 17,9 % určitě ano; u respondentů s partnerem žijících odděleně se jich pro spíše ano vyslovilo 50,0 % a pro určitě ano 7,8 %). Oslovení seniori (opět sami nebo s partnerem), kteří v současné době žijí spolu s příbuznými, si myslí, že kromě již zmíněné výpomoci v domácnosti je také důležitý právě fakt společného bydlení. Rozložení odpovědí přináší následující tabulka č. 2.

Tabulka č. 2: Podíl kladných odpovědí seniorů v %

Péče dětí o své staré rodiče	Osoba bez partnera žijící u příbuzných		Osoba s partnerem žijící u příbuzných	
	Bydlet společně s nimi a plně se o ně starat	Osobně jim pomáhat v jejich domácnosti	Bydlet společně s nimi a plně se o ně starat	Osobně jim pomáhat v jejich domácnosti
Určitě ano	10,1	20,3	11,9	12,6
Spíše ano	46,5	55,1	39,6	61,6

S výše uvedenými výsledky korespondují i velmi zajímavá zjištění prezentovaná Veselou J. v další práci s názvem Sociální služby a jejich poptávka (2001).¹⁰⁸ Kde mimo jiné uvádí, že: „přibližně 80 % dětí by v případě vzniklé nesoběstačnosti rodičů volilo možnost poskytnout jim péči v domácím prostředí. V domácnosti, za event. pomoci ostatních sourozenců, by péči chtěla poskytovat více než polovina dětí, z nich téměř dvě třetiny dcer a více než třetina synů. Přestože vysoké procento respondentů uvádí ochotu poskytovat rodičům osobní péči, dotázaní současně přiznávají, že existují okolnosti, které by mohly vyústit v rozhodnutí zabezpečit potřebnou péči prostřednictvím instituce poskytující sociální služby – týkalo by se to zejména omezení možnosti zaměstnání (34,0 %), nezvládnutí odborné péče (33,0 %) a dále časové náročnosti poskytované péče (20,0 %). Na druhé straně pro cca polovinu respondentů by mohla být motivem v péči o rodiče právě ztráta zaměstnání a při dlouhodobé nezaměstnanosti by jejich ochota byla ještě o něco vyšší. Přibližně každého pátého respondenta by však nezaměstnanost k péči o rodiče nemotivovala a pro více než pětinu by nebyla motivem k péči ani možnost získání sociální dávky při osobní péči o nesoběstačné rodiče.“

ZÁVĚR

Vzájemná mezigenerační výpomoc je nedílnou součástí každodenního života oslovených obyvatel venkova.

Obě skupiny - mladá generace i seniori - vnímají a hodnotí pozitivně poskytovanou pomoc od ostatních členů rodiny a příbuzných. Generace seniorů byla vychována v jiných společenských podmínkách a je tedy v rámci rodiny zvyklá více pomáhat než nastupující mladá generace. V současné době mnoho mladých lidí bere pomoc od seniorů, zejména tu materiální a finanční, jako samozřejmost.

¹⁰⁸ Zdrojem dat byly odpovědi respondentů, tj. dětí seniorů starších 60 let, kteří se vyjadřovali o způsobu zabezpečení potřebné péče rodičů, v případě, že by se tito stali nesoběstačnými. Toto šetření proběhlo v r. 2 000, realizováno bylo 1 085 rozhovorů, 575 z nich poskytly děti seniorů, kteří byli již při jiném výzkumu dotazováni (v r. 1999).

Z provedené analýzy získaných údajů je patrná další skutečnost, a to že mezigenerační výpomoc nejčastěji představuje přímý vztah rodič - potomek. Je to pochopitelné, protože děti cítí odpovědnost především ke svým rodičům a na druhou stranu rodičům připadá přirozené, že jim pomáhají hlavně jejich vlastní děti. Stejně tak tomu je i v našem případě - seniorům nejvíce pomáhají vlastní děti, tj. střední generace. Rozhodnutí mladých dotázaných pomáhat svým prarodičům je tedy kromě vlastní ochoty pomáhat do značné míry ovlivněno i touto skutečností.

LITERATURA

1. Alan J.: Etapy života očima sociologie, Panorama, Praha 1989
2. Chludilová I.: Jak pomáháme ostatním?, tiskové zpráva, Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM), září 2003
3. Nežádal K.: Terénní sociální služby pro staré a občany těžce zdravotně postižené, Institut pro místní správu, Praha 1998
4. Majerová a kol.: Český venkov 2000 – Základní údaje, Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta ve vydavatelství CREDIT Praha 2001
5. Majerová a kol.: Český venkov 2003 – Situace před vstupem do EU, Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta ve vydavatelství CREDIT Praha 2004
6. Šťastnová P.: Životní styl – vějíř životních stylů, Data & Fakta, Sociologický ústav AV ČR, Praha 2000
7. Tuček M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí, SLON, Praha 2003
8. Velký sociologický slovník, I. a II. svazek, Karolinum, Praha 1996
9. Veselá J., Janata Z.: Zpráva z výzkumu – Sociální služby ve světle připravovaných reforem (II. díl), Postoje občanů důchodového věku k připravovanému zákonu o sociální pomoci, Praha 1999
10. Veselá J.: Sociální služby a jejich poptávka (zpráva z výzkumu), Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2001

Kontakt:

Ing. Gabriela Pavlíková, Sociologická laboratoř, KHV, ČZU, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbát, Česká republika, e-mail: pavlikova@pef.czu.cz